

²⁸ Лисенко Федір Іванович – чернігівський полковий осавул у 1710 – 1714, 1717 – 1723 рр., березинський сотнику 1723 – 1728 рр., генеральний суддя у 1741 – 1751 рр. Член Правління гетьманського уряду.

²⁹ Кузьма Каневський – чернігівський віт у 1746 – 1756 рр.

³⁰ Хмельницький Богдан (1595 – 1657) – видатний український державний діяч, полководець, гетьман України у 1648 – 1657 рр.

³¹ Анисів – нині село Чернігівського району.

³² Напорівка – село відсутнє на сучасній топографічній карті Чернігівської області.

³³ Халявин – нині село Чернігівського району.

³⁴ Велика вісь – нині село Ріпкинського району.

³⁵ Красне – нині село Чернігівського району.

³⁶ Виговський Іван (бл. 1608 – 1664) – український державний діяч, гетьман України у 1657 – 1659 рр.

³⁷ Суличівка – нині село Ріпкинського району.

³⁸ Апостол Данило Павлович (1654 – 1734) – український державний діяч, гетьман Лівобережної України у 1727 – 1734 рр.

³⁹ Леонтьєв Михайло Іванович (1682 – 1752) – генерал-аншеф, київський генерал-губернатору 1741 – 1752 рр.

⁴⁰ Ільїн Іван Кіндратович – член Правління гетьманського уряду.

⁴¹ Извольський Олексій Петрович – член Правління гетьманського уряду, полковник у 1745 – 1750 рр.

⁴² Скоропадський Михайло Васильович (1697 – 1758) – український державний діяч, генеральний підскарбій у 1741 – 1753 рр. Член Правління гетьманського уряду.

⁴³ Челіщев Іван Алферович – член Правління гетьманського уряду, полковник у 1745 – 1750 рр.

⁴⁴ Валькевич Петро Васильович – генеральний осавул у 1741 – 1758 рр., член Правління гетьманського уряду.

Анна Доманова

КОНФИРМАЦИОННЫЕ УНИВЕРСАЛЫ ГЕНЕРАЛЬНОЙ ВОЙСКОВОЙ КАНЦЕЛЯРИИ ЧЕРНИГОВСКОМУ МАГИСТРАТУ

В статье представлены тексты конфирмационных универсалов Генеральной Войсковой канцелярии 1734 и 1746 годов, данные Черниговскому магистрату с целью подтверждения его прав и привилегий.

Ключевые слова: Украинское казацкое государство, Магдебургское право, Черниговский магистрат, Генеральная Войсковая канцелярия, конфирмационный универсал.

Hanna Domanova

GENERAL MILITARY OFFICE CONFIRMATION UNIVERSALS TO CHERNIHIV MAGISTRATE

Texts of the confirmation universals of General Military office of 1734 and 1746 years which were given to Chernihiv magistrate for the purpose of confirmation of its rights and privileges are presented in the article.

Key words: Ukrainian Cossack state, Magdeburg Law, Chernihiv magistrat, General Military office, confirmation universal.

УДК : 930.2 : 339.1(09) (47+560) «17»

Юлія Головка

РЕЄСТРАЦІЙНО-ОБЛІКОВА ДОКУМЕНТАЦІЯ РОСІЙСЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ МІСІЙ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ТОРГІВЛІ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХVІІІ ст.

У статті розглядаються інформативні можливості реєстраційно-облікової документації російських консулів та дипломатичних представників в Османській імперії як джерело з історії морської та сухопутної російсько-турецької торгівлі та комерційної навігації в останній чверті ХVІІІ ст.

Ключові слова: документація, джерело, торгівля, Османська імперія.

Зовнішня торгівля завжди була однією з найбільш вагомих складових зовнішньої політики держави, у той же час, не надто яскравою та помітною. Документи зовнішньополітичного відомства Російської імперії XVIII ст. (Колегії іноземних справ, 1720 – 1832) містять чимало цінної інформації щодо історії російсько-турецької торгівлі останньої чверті XVIII ст., але, на жаль, недостатньо використовуються сучасними дослідниками історії зовнішньої торгівлі. До згадуваних матеріалів, досліджуючи російсько-турецьку торгівлю, зверталися О. І. Дружиніна [23; 24], Ф. К. Караджа [25], А. М. Станиславська [27], більшість же сучасних дослідників розглядають питання російсько-турецької торгівлі лише побічно, акцентуючи увагу, в основному, на політичних та дипломатичних питаннях [21; 22; 26]. Саме тому, вважаємо за необхідне звернути увагу на інформативні можливості одного з різновидів документації дипломатичних місій для дослідження російсько-турецької торгівлі останньої чверті XVIII ст.

Одним з наслідків підписання Кючук-Кайнарджийського миру стало певне розширення службових завдань російських дипломатичних представників в Османській імперії: в інструкціях новопризначеним консулам, повіреним, повноважним міністрам наказувалося стежити за дотриманням умов договору, у тому числі, торгових прав російського купецтва, сприяти розвитку російського торгу, звітувати про обсяги російського судноплавства та товарообігу, ціни, інтереси іноземного купецтва і т. д. (такі інструкції отримали консули на о. Корфу, Архіпелагу, Марселя, Мальти і т. д. [1, л. 23; 2, л. 59 – 62; 15, л. 43 – 47, 80 – 83]). Крім того, входили в практику особливі розпорядження від Комерц-колегії щодо описів-звітів про стан російської комерції (наприклад, інструкція російському консулу в Синапі, 1784) [17, л. 5 – 6].

Обов'язковою складовою документування діяльності будь-якої установи, у тому числі дипломатичної, була реєстраційна документація (журнали, зошити, книги, які здавали до Колегії іноземних справ) [4 – 6], на основі якої й склалися звіти про діяльність установи. Так, серед матеріалів Архіву зовнішньої політики Російської імперії збереглися виписки повноважного міністра в Константинополі О. С. Стахієва з книг про вартість привезених та вивезених російськими купцями товарів за 1779 р. (відповідно 157 тис. руб. та 147 тис. левків) [3, л. 9 – 12] та про комерційне судноплавство на Чорному морі (до російських портів відправилися 35 турецьких суден, а 12 російських суден знаходилися у Константинопольському порту 1 лютого 1780 р.) [3, л. 14 – 17].

Унікальним джерелом з історії російсько-турецької торгівлі є Книга реєстрації привезених з Російської імперії до Константинополя товарів (1776 – 1783), яка являє собою приклад поступового удосконалення реєстраційної документації впродовж 8 років. Формуляр книги складався з 6 стовпчиків для запису обсягу та найменування товарів, ваги (пуди та фунти) та вартості (рублі та копійки). Записи велися за власниками товарів [11, л. 1]. Записи за 1776 р. мали пропуски (незаповнені рядки та клітини), за 1778 р. був тільки один запис, з 1779 р. з'явилося узагальнення даних та розрахунки торгового балансу, з 1780 р. виділені записи для кожного місця, а з 1782 р. записи почали нумерувати. Найчастіше серед товарів згадувалися хутра, вершкове масло, волячі шкіри, полотна, риба, залізо, ікра, український тютюн, а з початку 1780-х – пшениця [11, л. 54]. Серед власників товарів були «мешканці», «греки», «міщани», «шкіпери», «негоціанти» і т. д., але не завжди вказувалося, звідки вони привезли товари. У 1778–1779 рр. спостерігалось значне зменшення вартості привезених з Російської імперії товарів (з 453 до 157 тис. руб.) та кількості зареєстрованих товарних партій (з 112 до 99), а з початку 1780-х рр. – повільне зростання вартості товарів з 293 до 391 тис. руб. та кількості товарних партій зі 121 до 147. Тим не менше, середня вартість товарної партії залишалася значно меншою у порівнянні з серединою 1770-х рр., що разом з даними про власників товарів говорить про доволі «кустарний» характер чорноморської торгівлі наприкінці 1770 – на початку 1780-х рр.

На основі реєстраційних книг та журналів дипломатичних місій складалася облікова звітність (відомості), яка регламентувалася інструкціями, але не була достатньо унормована, саме тому маємо приклади нераціонального розподілу інформації між документами, коли текстовий документ (реляція) містить оповідний виклад даних, які мали б бути представлені у вигляді таблиці, а табличний документ (відомість) являє собою графічно оформлений список у якості додатку, який не мав самостійного значення на відміну від відомості. Так, у реляції міністра О. С. Стахієва від 1 лютого 1780 р. викладений основний зміст того, що мало б бути річною відомістю про торгівлю в Константинополі, а документ під назвою «відомість» являє собою простий перелік суден, без обов'язкового для відомостей узагальнення [14, л. 129 – 144]. Поступово з розгортанням чорноморської торгівлі кількість подібних звітних документів зростає, додаються списки російських шкіперів [7], вивезених товарів [8 – 9], прибуття та відправлення торгових суден [10] і т. д., які вже

можна, хоча й не без зауважень, ідентифікувати саме як відомості. Відомості про суднопластво між Константинополем та азовсько-чорноморськими портами у 1785 р. подавав посланник Я. І. Булгаков (дати прибуття та відправлення суден, під яким прапором та маршрут). Дані узагальнювалися у кожній частині, більше того, Я. І. Булгаков звертав увагу на подвійне зростання кількості торгових суден у чорноморській комерційній навігації (підсумку у відомості нема). За даними посланника, у 1785 р. до Константинополя з азовсько-чорноморських портів прибули 87 торгових суден, з яких 78 пішли в Смірну та Архіпелаг. Відправилися до російських портів 124 судна, з яких під російським прапором – 81, під турецьким – 38, під цесарським – 5 [18, л. 2]. До відомості додавалися два таблиці про товари, привезені та вивезені російськими купцями з Константинополя морем та суходолом, що не дозволяє співвідносити зміст таблиць з обсягами комерційного суднопластва. Серед привезених товарів (56 видів), які традиційно доставлялися Чорним морем, маємо відзначити пшеницю та залізо (35% загальної вартості), хутра (18%), вершкове масло (12%) та паюсну ікру (10%). Серед вивезених з Константинополя товарів (більше 70 видів) найвагоміші позиції посідали архіпелазькі вина (28% загальної вартості), шовк-сирець (7%), перли (4%), шовк (4%) та ізюм (3%). Структура таблиць враховувала особливості реєстрації товарів у дипломатичних місіях: у перших двох стовпчиках зазначалася вага товару, а перелік товарів розміщувався у третьому стовпчику і групувався по мірі зменшення обсягу товарів (у пудах, чвертях, штуках, аршинах). В останніх стовпчиках – вартість товарів (рублі, копійки, пістри, аспри). Табелі вивезених товарів будувалися за аналогічним принципом, але із врахуванням місцевих одиниць вимірювання (в оках, кантарах, штуках, бочках, ящиках і т. д.) [18, л. 3 – 6].

Абсолютно інший формуляр мали відомості, представлені наприкінці 1786 р. російським консулом на о. Хіо А. Коронеллієм президенту Комерц-колегії О. Р. Воронцову. Відомість про торгове суднопластво під російським прапором (з 11 листопада 1785 р. до 11 листопада 1786 р.) містила дані про наявність на судах купців та пасажирів, дати прибуття та відправлення, складалася з двох структурно ідентичних частин, у яких зазначені реєстраційний номер судна, дата прибуття судна, прізвища та імена корабельників (перша частина відомості) та пасажирів (друга частина), дата від'їзду [19, л. 3 – 4]. Жодних відомостей про мету приїзду, товари, підданство шкіперів або пасажирів. У відомості зафіксовано 72 судна під російським прапором (41 пасажир). Дати прибуття та відправлення суден дозволяють говорити про вплив сезонності російської навігації на середземноморську: близько половини прибулих з листопада по лютий суден відправилися з о. Хіо через місяць або й пізніше, а у березні – жовтні рух суден був помітно жвавішим, і судна відправлялися наступного тижня, часто – наступного дня. Інша відомість являла собою простий перелік найменувань найбільш поширених товарів, які возили судна під російським прапором, – можна припустити, що складався він у відповідності до «вагомості» товарів: список привозних товарів починався з пшениці, вершкового масла, заліза, ікри та канатів, а вивізних – з цитрусових, шовкових та бавовняних тканин [19, л. 5].

Подібну структуру та тематику зберігали відомості дипломатичних місій і надалі, наприклад, річні відомості російського посланника у Константинополі В. С. Томари про чорноморське комерційне суднопластво та товарообіг у 1799 р. За ознакою наявності товарів російських купців були представлені 6 груп торгових суден: прибули під російським прапором (76), під турецьким прапором з товарами російських купців (35), під цесарським з товарами різних купців (7) – усього 118 (без підсумкового узагальнення); відправилися з Константинополю під російським прапором (60), під турецьким з товарами російських купців (32), під цесарським з товарами різних купців (7) – усього 99. Найчастіше судна курсували між Константинополем та Таганрогом (130), чорноморські порти помітно поступалися (87), при чому деталізувати їх складно, оскільки дані частково узагальнені (Одеса та Очаків – 55, Херсон та Миколаїв – 17, кримські порти – 15) [13, л. 3]. До відомості додані три генеральні та один скорочений таблиці з переліками привезених та вивезених товарів, які структурно та за змістом відповідають таблицям Я. І. Булгакова, але сухопутну торгівлю виокремлено у третій таблиці, а у скороченому представлені узагальнюючі дані. Згідно з даними першого таблицю, у 1799 р. основну частину вартості привезених російських товарів складали залізо (35%), пшениця (15%), паюсна ікра (10%), вершкове масло (6%), канати (5%) [13, л. 4 – 5]. Серед вивезених у 1799 р. товарів пріоритетними були архіпелазькі вина (21%), ізюм (12%), ріжки (8%), оливкова олія (7%) та сірка (7%) [13, л. 6–7]. У цілому, вартість привезених Чорним морем російських товарів перевищувала вартість вивезених до російських портів іноземних товарів майже на півмільйона рублів, що перевищувало вартість всього морського вивозу товарів з Константинополя до Російської імперії. Слід відзначити, що сухопутний вивіз перевищував за вартістю морський (411 та

339 тис. рублів) на відміну від привозу російських товарів (800 та 14,8 тис. руб.), таким чином зменшуючи позитивний баланс торгівлі до 86 тис. руб. [13, л. 9]. З іншого боку, така різниця не може бути пояснена виключно структурою товарообігу або особливостями торгових шляхів, тому, вочевидь, маємо враховувати фактор контрабанди.

Умовним різновидом облікової документації можна вважати так звані реєстри – таке найменування мали документи, формуляр та функціональне навантаження яких дозволяє їх ідентифікувати саме як відомості. Усі виявлені реєстри були складені російським консулом у Яссах (Бухарест, 1785 – 1787) І. І. Северіним упродовж 1783 – 1793 рр. і відображали, переважно, товарообіг. Реєстри 1783 – 1784 рр. (привезених та вивезених російськими купцями товарів, прибулих до Ясс купців, вивезених товарів, привезених товарів) виявлені у часткових копіях, без зазначення походження документів, адресування, з пропусками у змісті самих реєстрів. Згадувані документи структурно подібні до відомостей О. С. Стахієва початку 1780-х рр. і більшою мірою являють собою дійсно переліки без узагальнення даних. Так, у першому згаданому реєстрі облік вівся за купцями, а потім вже уточнювалися їх товари (російське купецтво в обох напрямках возило, переважно, тканини [12, л. 425]). Серед українських купців переважали ніжинські (також були полтавські, київські, херсонські і т. д.) [12, л. 426]. Два окремі реєстри на вивезені та привезені товари стосувалися другої половини 1784 р. і так само не мали узагальнень: облік вівся за купцями, не вказувалося адресування товарів – в обох реєстрах переважали ніжинські купці та їх прикажчики (також таврійські, московські, київські, ольвіопольські, кременчуцькі і т. д.), в імпорті до Російської імперії домінували бавовняні та шовкові тканини, вина, горіхи, цукор та сухофрукти, в експорті – хутра, льняні полотна та залізо [12, л. 429 – 433].

Виявлені чотири піврічні реєстри 1785 р., які були надіслані І. І. Северіним президенту Комерц-колегії О. Р. Воронцову вже з Бухаресту, збереглися значно краще і дозволяють реконструювати російсько-турецький сухопутний товарообіг через Молдавію та Валахію за весь рік. Формуляр реєстру зберігав визначені вище ознаки і помітно відрізнявся від аналогічної звітності інших дипломатичних представників Російської імперії у Туреччині. У таблиці зазначалася дата прибуття купця, дані про самого купця або прикажчика, перелік товарів, їх кількість, вартість у рублях та пістрах. Дані про купця та його товари писалися в одному стовпчику, інколи узагальнено (наприклад, «дві коробки із замками та інший дріб'язок»). Основним товаром російського експорту були хутра – білки, соболі, горностай, пеліси, ласки і т. д. Упродовж 1785 р. через Молдавію та Валахію було вивезено хутра на 336 тис. руб. (94% загальної вартості) [16, л. 22]. З товарами виїхало 55 купців або прикажчиків, з них 41 – з Ніжина. Середня вартість партії вивезених товарів склала 6,5 тис. руб., у той час як найбільша вартувала 40 тис. руб., а найменша – 500 руб. Найбільша кількість купців та прикажчиків приїхала у травні (20), у решту місяців у середньому – 3. Дана ж тенденція відображається й у загальній вартості товарів: вивіз першого півріччя – 222 тис., другого – 135 тис. руб., що говорить про певну сезонність сухопутної торгівлі («весняний виїзд» купців).

Реєстри товарів, вивезених з Туреччини до Російської імперії упродовж 1785 р., відрізняються тільки наведенням основної вартості у пістрах. Облік імпорту є дзеркальним відображенням експортного потоку («осіннє повернення» купців): у першому півріччі до Російської імперії приїхали 18 купців та прикажчиків з товарами, а в другому – 55 (тільки у вересні та жовтні – 36, у решту року у середньому 4), так само різниться й загальна вартість товарів – відповідно, 56 та 344 тис. руб., при цьому середня вартість партії товарів у першому та другому півріччях різниться удвічі (3 та 6 тис. руб.). Основним товаром, який везли з Туреччини, були бавовняні та шовкові вироби, які склали 89% загальної вартості товарів (решта – вина (5%), перли (3%), горіхи та сухофрукти (2%) і т. д.). З іншого боку, вартість найбільшої (24 тис. руб.) та найменшої (127 руб.) партії товарів суттєво відрізнялася від експорту [16, л. 24 – 28].

Після російсько-турецької війни перша комерційна звітність з Ясс була подана на початку січня 1793 р.: президенту Комерц-колегії консул І. І. Северин надіслав два реєстри привезених та вивезених з Молдавії та Валахії товарів, а також реєстр привезених до Бухаресту російськими купцями товарів у другій половині 1792 р. Формуляр реєстру повністю відповідав документам середини 1780-х рр. З об'єктивних причин торговий потік був помітно меншим (180 тис. руб.) та й купців було зареєстровано всього 12 (7 з Ніжина), але вартість середньої партії товарів зросла до 15 тис. руб.: найбільша – 47 тис. (московський купець), найменша – 795 руб. (прикажчик київського купця) [20, л. 3]. Збереглося абсолютне домінування хутряного імпорту (94% загальної вартості), навіть при незначному розширенні преїскуранту товарів. Реєстр вивезених до Російської імперії товарів був ще меншим: всього 5 купців (Ніжин), які з серпня по листопад вивезли товарів на 49 тис. руб. (бавовна та

шовк) [20, л. 5]. Останній реєстр являє собою перелік 16 різновидів хутра, привезеного російськими купцями до Бухаресту, із зазначенням загальної вартості – 65 600 руб. (53% – соболі та сибірські білки) [20, л. 6].

Отже, в останній чверті XVIII ст. реєстраційно-облікова документація російських дипломатичних місій мала умовно регламентований характер щодо найменування документу та структури формуляру, термінів подання, хоча й спостерігалися елементи процесу уніфікації. Змістовно ця документація відображала російсько-турецький товарообіг, комерційне судноплавство та частково склад торговців, що дозволяє встановити сезонність даного напрямку торгівлі, проаналізувати товарні пріоритети імпорту та експорту, ступінь залучення російського та іноземного купецтва, обсяги (вартість) товарних партій та товаропотоків.

Джерела та література:

1. Архив внешней политики Российской империи, г. Москва (далі – АВПРИ), ф. 66, оп. 6, д. 46.
2. АВПР, ф. 66, оп. 6, д. 93.
3. АВПР, ф. 89, оп. 8, д. 553.
4. АВПР, ф. 89, оп. 8, д. 698.
5. АВПР, ф. 89, оп. 8, д. 1215.
6. АВПР, ф. 89, оп. 8, д. 1223.
7. АВПР, ф. 89, оп. 8, д. 1507.
8. АВПР, ф. 89, оп. 8, д. 1510.
9. АВПР, ф. 89, оп. 8, д. 1560.
10. АВПР, ф. 89, оп. 8, д. 2156.
11. АВПР, ф. 89, оп. 8, д. 2311.
12. Научно-исторический архив Санкт-Петербургского Института истории РАН, ф. 36, оп. 1, д. 557.
13. Российский государственный архив древних актов, г. Москва (далі – РГАДА), ф. 276, оп. 1, д. 381.
14. РГАДА, ф. 397, оп. 1, д. 296.
15. РГАДА, ф. 397, оп. 1, д. 305.
16. РГАДА, ф. 1261, оп. 6, д. 568.
17. РГАДА, ф. 1261, оп. 6, д. 570.
18. РГАДА, ф. 1261, оп. 6, д. 620.
19. РГАДА, ф. 1261, оп. 6, д. 630.
20. РГАДА, ф. 1261, оп. 6, д. 764.
21. Андреева С. С. Лихварство, обіг капіталів та робочої сили між Запорожжям і Кримом у період Нової Січі (1734–1775 рр.) / С. С. Андреева // Південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць. – Херсон, 2010. – Випуск 31 – 32. – С. 130 – 138.
22. Арш Г. Л. Некоторые соображения по поводу «Греческого проекта» / Г. Л. Арш // Век Екатерины II: Россия и Балканы. – М.: Наука, 1998. – С. 68 – 80.
23. Дружинина Е. И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение) / Е. И. Дружинина. – М., 1955. – 367 с.
24. Дружинина Е. И. Северное Причерноморье в 1775 – 1800 гг. / Е. И. Дружинина. – М., 1959. – 256 с.
25. Караджа Ф. К. Вопросы развития черноморской торговли после Кючук-Кайнарджийского мира (1774 – 1787) / Ф. К. Караджа // Россия и Восточная Европа. – Кишинев: Штиинца, 1984. – С. 39 – 45.
26. Семенова Л. Е. Молдавия и Валахия в балканской политике Екатерины II (экономические аспекты) / Л. Е. Семенова // Век Екатерины II: Россия и Балканы. – М.: Наука, 1998. – С. 137 – 155.
27. Станиславская А. М. Греческий вопрос во внешней политике России в начале XIX века (1798 – 1807 гг.) / А. М. Станиславская // Исторические записки. – Том 68. – М.: Издательство Академии наук, 1961. – С. 142 – 162.

Юлія Головко

**РЕГИСТРАЦИОННО-УЧЕТНАЯ ДОКУМЕНТАЦИЯ РОССИЙСКИХ
ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ МИССИЙ В ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ КАК ИСТОЧНИК ПО
ИСТОРИИ РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ТОРГОВЛИ ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ XVIII В.**

В статье рассматриваются информационные возможности регистрационно-учетной документации российских консулов и дипломатических представителей в Османской империи как источника по истории морской и сухопутной русско-турецкой торговли и коммерческой навигации в последней четверти XVIII в.

Ключевые слова: документация, источник, торговля, Османская империя.

Yulia Golovko

**RECORDING DOCUMENTATION OF RUSSIAN DIPLOMATIC MISSIONS IN OTTOMAN
EMPIRE AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF RUSSIAN-TURKISH COMMERCE IN THE
LAST QUARTER OF XVIII CENTURY**

In article are considered information possibilities of the recording documentation of Russian consuls and diplomatic representatives in Ottoman Empire as a source for the history of sea and land Russian-Turkish commerce and commercial navigation in the last quarter of XVIII century.

Keywords: documentation, primary source, commerce, Ottoman Empire.

УДК 94(477)“17”

Людмила Посохова

**ВИВЧЕННЯ ЖИВИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ У ПРАВОСЛАВНИХ КОЛЕГІУМАХ УКРАЇНИ
XVIII ст.**

У статті ставиться завдання реконструкції спектра живих європейських мов, які вивчали в православних колегіумах України XVIII ст. та часу їх впровадження. Робиться висновок про те, що увага керівництва колегіумів до викладання польської, французької і німецької мов свідчить про свідоме прагнення долучитися до надбань загальноєвропейської науки. Для православних колегіумів це означало поєднання церковної складової освіти та світської ученості.

Ключові слова: історія освіти, православні колегіуми, іноземні мови.

Дослідження історії викладання та побутування живих європейських мов у навчальних інституціях України є важливим науковим завданням, особливо коли йде мова про переламне XVIII століття. До сьогодні ми не маємо детальних досліджень, присвячених застосуванню та студіюванню іноземних мов у навчальних закладах України цього часу. Водночас з'ясування місця та статусу європейських мов у світських та духовних навчальних закладах може вивести науковців на широке коло важливих взаємопов'язаних проблем культурної історії. Ось деякі з них: Які погляди на ту чи іншу іноземну мову, її соціальну та культурну значущість існували в середовищі українського духовенства або козацької еліти? Наскільки ці уявлення та практики співвідносилися з уявленнями та практиками західноєвропейських спільнот? Які мови і хто саме вивчав у світських та духовних навчальних закладах? Хто викладав ці мови та за якими посібниками?

Добре відомо, що в XVIII ст. «базовою» мовою навчання переважної більшості шкіл в Європі була латина. Зокрема в європейській гуманістичній школі метою виховання та навчання учнів було формування благочестя, а теоретичним підґрунтям виступав принцип *pietas litterata* (освіченого благочестя), який передбачав добре знання латини [30, с. 44]. В цей час в різних інституціях поживалося вивчення давньогрецької та гебрайської мов, але існували великі труднощі, пов'язані із започаткуванням їх викладання. Оскільки основною рисою гуманістичних шкіл було опанування латини, це дало підстави називати їх «латинськими». Цю мову починали студіювати в граматичних класах, нею викладали дисципліни у наступних класах поетики, риторики, філософії, богослов'я. Хоча панування латини – мови європейської науки, юриспруденції, універсальної мови спілкування, тривало століттями, прийшов час, коли ця класична латинська форма освіти в Європі почала втрачати свою незаперечну позицію [31, р. 125]. У Німеччині, Франції, Англії та інших країнах, у школах «нової моделі» в XVIII ст. все частіше відмовлялися від латинської програми з її «мертвою» мовою